

Людмила Коваленко,
викладач кафедри методики мов та літератури
ІШПО КУ імені Бориса Грінченка.

Обговорення твору «Чорний ворон» В. Шкляра на уроках української мови в 10 класі

Василя Шкляра називають одним із найпопулярніших сучасних українських письменників, а ще — «містичним» письменником. Його твори «Тінь сови», «Ностальгія», «Ключ», «Елементал», «Кров кажана» є такими, які найбільше нині читають. Сама за себе говорить найулюбленіша премія письменника, якої його удостоєно — «Автор, чиїх книжок найбільше викрали з магазинів».

Резонансного звучання цього року набула відмова В. Шкляра від присудженої йому за роман «Залишенець. Чорний ворон» Шевченківської премії.

Учитель не може обійти мовчанням появу цікавих літературних новинок, тому має організувати на уроці обговорення знакових творів сучасної української літератури.

Пропонуємо організувати ознайомлення з романом «Залишенець. Чорний ворон» у формі судового засідання, тобто обговорення, яке імітує судовий розгляд справи.

Тема уроку: Обговорення роману В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон».

Мета уроку: ознайомити учнів зі змістом роману, його проблематикою; дати уявлення про історичну добу, зображену в романі; розповісти про сучасні ідеологічні сутічки навколо роману; удосконалювати навички аналізу твору через проведення навчальної рольової гри; удосконалювати вміння добирати інформацію з різних джерел відповідно до поставленого навчального завдання; удосконалювати навички критичного аналізу дібраної інформації.

Тип уроку: засвоєння нового матеріалу.

Форма проведення уроку: рольова гра (судове засідання).

Підготовку до уроку вчитель починає заздалегідь (за 5-7 днів): оголошує тему й мету уроку, розподіляє ролі, доручає учням підготувати матеріал для обговорення роману.

Ролі в судовому засіданні:

- *суддя* (має написати сценарій проведення судового засідання);
- *прокурор* (має підготувати звинувачення проти В. Шкляра в ксенофобії та розпалюванні національної ворожнечі);

від звинувачення

(учні мають дібрати відповідний матеріал для звинувачення):

- *О. Красовицький*, генеральний директор видавництва «Фоліо»;
- *О. Бондаренко*, депутат Верховної Ради;
- *захисник* (підготувати аргументи для виправдання В. Шкляра);

від виправдання

(учні мають дібрати відповідний матеріал для виправдання):

- *В. Яворівський*, депутат Верховної Ради України, письменник;
- *Василь Герасим'юк*, член Шевченківського комітету, поет;
- *А. Герман*, радник президента В. Януковича;
- *В. Клічак*, член Спілки письменників України;
- *А. Соколинська*, журналіст.

Незалежні експерти:

В. Красилів, історик (*дібрати історичні факти про холодноярське повстання*);

М. Василенко, доктор філологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*висловити думку про художню цінність роману*).

В. Шкляр, письменник (*підготувати текст промови про задум, проблематику, ідейний зміст роману*).

Секретар суду (*веде протокол судового засідання, повторити правила ведення протоколу*).

Нижче наводимо орієнтовний зразок «виступів» учасників судового засідання. (*Прізвища прокурора, захисника, експерта-історика вигадані*).

Суддя:

На розгляд судового засідання надійшла позовна заява від громадянина Ф., який звинувачує роман В. Шкляра в порнографії, ксенофобії та розпалюванні міжнаціональної ворожнечі.

Суд приступає до розгляду справи. Слово для звинувачення надається прокурору К. Сидорченку.

К. Сидорченко, прокурор:

Високоповажний суде, звертаю вашу увагу на те, що В. Шкляр у своєму романі «Чорний ворон» розпалює міжнаціональну ворожнечу, пропагує ксенофобію і порнографію. Ксенофобські настрої закривають Україні шлях до Євросоюзу.

Весь дух роману пройнятий ненависницькими настроями проти росіян і євреїв, у романі росіяни зображені виродками, потворними, азіатського вигляду, наче якась орда Батия. Москалі найжорстокіші, насильники й убивці, що загрожують свободі України.

Євреї взагалі антихристи! Автор так і пише: «жиди-антихристи».

Цей роман — трилер на історичну тематику. Автор прямо смакує жорстокі епізоди («кишки текли, по вусах текла кров» тощо).

За прояви ксенофобії та розпалювання національної ворожнечі прошу суд заборонити друк роману В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон».

Суддя:

Слово для захисту надається адвокату С. Петренку.

С. Петренко, захисник В. Шкляра:

Шановний суде, «Залишенець. Чорний Ворон» В. Шкляра — це вартісний літературний твір, що підтверджено рецензією В. Г. Гітіна, віце-президента Асоціації детективного та історичного роману, професора, лауреата літературної премії імені Івана Мазепи.

З 2009 року цей твір отримав кілька літературних премій: він лауреат конкурсу «Ярославів Вал», переможець конкурсу «Книга року-2009», Всеукраїнського рейтингу Костянтина Родика, переможець премії «Айстра». Роман одержав премію Ліги українських меценатів за найкращий історичний роман, а також був нагороджений Міжнародною австралійською премією. Хочу зазначити, що журі цих конкурсів — поважні, визнані в країні фахівці. До цього випадку жодного разу не лунало висловлювань про ксенофобський характер роману. Присудження пану Василю Шевченківської премії підтверджує високохудожність твору і важливість його проблематики.

Хочу наголосити, що роман легітимізували читачі, а не, як дехто думає, Шевченківський комітет. І премію присуджено за якість, художність твору, як і повинно бути.

Хочу зробити одне зауваження: у Шкляра, наскільки розумію, мова йде про події столітньої давнини, тому звинувачувати його (чи тих черкаських повстанців) у ксенофобії абсолютно некоректно для історика. З тим самим успіхом ми можемо звинувачувати у ксенофобії давніх киян, бо вони не хотіли приймати християнство.

Прокурор звинувачує письменника в тому, що він називає принизливо росіян і євреїв, але зауважу, що, ображаючись на «кацапів» і «жидів», ніхто з критиків чомусь не згадав про «хохлів», серед яких у романі найбільше негативних персонажів. Тому вважаю, що В. Шкляр об'єктивно відобразив добу, не скочуючись до національного упередження й однобокості зображення персонажів.

Зважаючи на сказане вище, прошу суд відхилити позовну заяву громадянина Ф. і виправдати В. Шкляра.

Суддя:

Для з'ясування відповідності зображених у романі подій історичним фактам слово надається експерту В. Красилу.

В. Красилів, історик:

Історичний роман Шкляра охоплює чотири роки війни, яку розпочали в 1921-му більшовики проти Української Народної Республіки. Як відомо, 18 березня 1921 року був підписаний мирний договір, за яким Польща визнала в Україні більшовицьку владу. Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь, Західне Полісся відійшли полякам, Східна Волинь — до радянської Росії. Українська Народна Республіка фактично припинила своє існування, а вигнана в Польщу Директорія (орган державної влади в УНР) втратила право легального існування. Українська армія була інтернована за колючий дріт колишніми польськими союзниками. Проте збройна підпільна боротьба тривала майже в усіх регіонах України. Особливо відчайдушно виступили повстанці Холодного Яру. На їхньому чорному бойовому прапорі красувався напис: «Воля України або смерть».

Не всі знають, що Холодноярська республіка була останньою опорою УНР — це про неї чекісти писали: «Кипящий казан, с которым нельзя справиться». Червона армія перемогла Антанту, Денікіна, Махна, поляків. Але з цими повстанцями впоратися виявилось важко.

Роман «Чорний Ворон» спирається на документи й історично правильно зображує події 1918-1921 рр. в Україні. Письменник фактично реабілітує національну свідомість Центральної України. Рівень такої самосвідомості, на думку В. Шкляра, до 1933-го був вищий, ніж на Заході. Але в романі вже є нечіткі передчуття і 33-го, і 37-го років.

Суддя:

Слово надається експерту М. Василенку.

М. Василенко, доктор філологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка:

Василь Шкляр у багатьох відродив віру в українську белетристику. Його роман можна порівняти з романом українця Михайла Стельмаха «Кров людська — не водиця», росіянина Артема Веселого «Россия, кровью умытая», фільмами «Кавалеристи» Джона Форда й «Народження нації» Девіда Гриффіта...

Письменник створив не тільки ряд потужних, зримих, хай і жорстоких та неоднозначних, чоловічих характерів, але головне: він дав сучасникам урок безкомпромісної боротьби українських повстанців проти іноземних загарбників.

Своїм романом В. Шкляр частково відродив віру в національну ідею, підтримав ті паростки суспільної свідомості, яку називають Волею, Самозреченням, Патріотизмом. Цього він досягнув безперечним літературним талантом.

В. Шкляра звинувачують у розпалюванні міжнаціональної ворожнечі. Це не так, бо, як писав Булат Окуджава,

Каждый пишет, как он слышит,
Каждый слышит, как он дышит,
Как он дышит, так и пишет,
Не стараясь угодить.

В. Шкляр високохудожньо описав дійсний стан речей в історичних реаліях 20-х років минулого століття.

Суддя:

Приступаємо до заслуховування свідків від сторони звинувачення. Слово надається О. Красовицькому.

О. Красовицький, генеральний директор видавництва «Фоліо», голова правління Харківської книжкової фабрики ім. Фрунзе:

З моєї точки зору, головним моментом у всій цій історії є не те, що Василь Шкляр написав ту чи іншу книжку, де висловив свою точку зору. Так само проблемою не є те, що його видали. Проблема в тому, що Шевченківський комітет, який представляє фактично офіційну точку зору держави, обрав цю книгу як головну книгу року. Тобто позиція держави висловлена цілком однозначно. За наявності інших творів, для преміювання обрали саме ксенофобський твір.

Щоб не бути голослівним, наведу кілька цитат з «Чорного ворона»: *кацап'юги; крячконогі, пихаті й нахраписті москалі; у тій колотнечі з вошивою кацапнею; видно, що жид, але жид хороший; жидо-кацапську комуну; зрозумівши, що таке жидо-московська комунa, наш нарід знову візьметься за зброю; то сунула жидівська самоохорона; Болбочан, який без їхньої допомоги розчищає від москалів пів-України, Крим.*

Увесь твір — це суцільні криваві сцени на кшталт:

«Зойки, стогони, прокльони, брудна московська лайка злилися в суцільний лемент, що дразливо пах ворожою кров'ю. Коли потрохи розвиднилося, вони побачили, якого чосу завдали москалям. Містечко було всіяне трупами, що, розпластані й зкоцюрблені, валялися в пилюзі, в бур'янах, попідтинню, на городах, левадах. Один неборака звисав із плоту..., інший десь по дорозі загубив свою голову (видно, наткнувся на шаблю) й захолов у калюжі смолянистої крові, ще один лежав на купі гною з випущеними кишками».

Мою позицію підтримує значна частина депутатів Верховної Ради та суспільства. Присудження премії завдає удару по репутації України: члени Європарламенту мають намір розглянути цей твір на присутність у ньому ксенофобських настроїв.

Суддя:

Від звинувачення слово надається О. Бондаренко.

О. Бондаренко, депутат Верховної Ради:

Книжка, яку написав Василь Шкляр, не становить ніякої літературної цінності, а премію присуджено В. Шкляру тільки тому, що Шевченківський комітет не мав із чого вибирати. Я роман читала. Він у мене весь покреслений. Це спроба знайти винних у всіх наших бідах – це жиди й кацапи. У романі автор іноді опускається до вживання нецензурних слів та порнографії.

Суддя:

Приступаємо до слухання свідків від сторони захисту. Слово надається В. Яворівському.

В. Яворівський, депутат Верховної Ради України, письменник:

В Україні відбулася золота культурна подія: «Чорний Ворон» Шкляра — твір унікальної художньої сили, з потужними деталями, часовим колоритом, глибокою філософією. Цей роман я читав у літаку дорогою до Індії. Поруч було безліч газет, журналів. Уявіть, весь літак спав, а я не міг відвести очей від «Чорного Ворона». Це роман високої художньої вартості.

Суддя:

Слово від захисту надається В. Герасим'юку.

Василь Герасим'юк, член Шевченківського комітету, поет:

Я, коли чую про ксенофобію в Україні, то ніби перебуваю в театрі абсурду. У нас є роман Шкляра, де є наші герої. Але їх чомусь називають бандитами. Хто їх так називає? Самі українці. Як ми можемо бути ксенофобами, якщо називаємо героїв Шкляра бандитами? У нас є свої герої. Ми повинні бодай знати, де вони воювали, хто за ними полював, і чому їх на їхній території ті, що прийшли, назвали «бандитами», а після них і ми самі їх так почали називати. Яка ж це ксенофобія? Тут усе навпаки. Підстави називати роман Шкляра «ксенофобським» дає тільки наша другосортність. Вона вже в наших генах. Це спадковість. Це очевидні зрозумілі речі.

Суддя:

Слово від захисту надається А. Герман.

А. Герман, радник президента В. Януковича, керівник Головного управління з гуманітарних і суспільно-політичних питань Адміністрації президента:

В. Шкляр відображає ту епоху, яка була в історії України, а ми не можемо переписувати нашу історію на догоду тим, кому вона не подобається. Якщо за такі речі, які закидають В. Шкляреві, забороняти роман, то треба було б

заборонити й Лесю Українку, всього Грушевського, Шевченка, бо вони теж уживають ту саму термінологію, що й В.Шкляр. Шкляр уживає лексику, яка була актуальна в ту епоху, про яку він пише. Художник не може корегувати деталі епохи, яку він відображає, бо це не його особисті погляди. Це художній твір, а не якесь дослідження. І смішно сьогодні підставляти якісь ідеології під художні романи.

Шевченківський комітет доволі авторитетна інституція, імена, які ми там бачимо, — висока інтелігенція. Є члени комітету, яким роман не сподобався. Наприклад, мені Дмитро Стус сказав, що не голосував за нього, бо йому не сподобався, а Борис Олійник, який, до речі, комуніст, голосував за цей роман, бо йому він сподобався. Роман на задану тему – це з інших часів, тоталітарних, а в демократичному суспільстві письменникам не диктують, яку епоху відображати. Комуś може це подобатися, комуś – ні. Це демократія. Я далека від оцінок твору на предмет ксенофобії.

Суддя:

Слово від захисту надається В. Клічаку.

В. Клічак, член Спілки письменників України:

Хтось може подумати, що «Чорний Ворон» — це ура-патріотичний твір «на потребу». І злякається... Але цей роман насамперед про... кохання. Драматичне і глибоке. Тут дивовижний масштаб особистостей деяких персонажів. Насамперед постать отамана Чорного Ворона. Він мудрий, як одноокий ворон, який невідомо скільки живе на світі. Ця людина веде свою, особисту війну з конкретним режимом. Філософія Веремія як у японського самурая: «Японія програла, але моя війна ще не скінчилася!». Цей Ворон розумів, що в найближчі десятиліття ніякої Української Народної Республіки не залишиться і в пам'ятку. Але це був його вибір: знати, що приречений, однак безстрашно йти до кінця. Про роман Шкляра можна сказати, що це вестерн, роман-притча. А за бажання можна поглянути на нього і як на документальний твір. Адже автор — тут і тепер — дивиться в той час як на кіноекран. Книжка повертає українській мові колоритні обороти. «Мова солов'їна» в автора тут як окремий персонаж.

Роман, без сумніву, блискучий. Чудовий авторський стиль. А ще в романі присутня надія – надія на те, що повернуться воюючі армії УНР. Ця надія, власне, довго тримала їх. Бо як же без неї?

Герой зберіг свою душу і залишився вірним головному принципу життя: «Воля України або смерть!», він нікого не зрадив, натомість зрадили його. Він зберіг Україну в собі, залишився вірним їй до кінця. Сам-один. Залишенець. Непереможний. Нескорений. У цьому сила роману.

Суддя:

Слово від захисту надається А. Соколинській.

А. Соколинська, журналіст:

Казковість, наявна в романі, знімає з нього звинувачення в ксенофобії, залишає його в сфері художньої вигадки, робить «Чорного ворона» легендарним міфом на кшталт давньогрецького Одиссея чи англійського Робін Гуда, гідним внеском до національної культури, до творчих засобів формування самосвідомості. І аж ніяк не історичним документом чи каменем розбрату зі світовою спільнотою.

«Кацапи», які так не сподобалися політкоректним критикам, виглядають у творі штучними та карикатурними, вигаданими колективною підсвідомістю персонажами, українці — епічними героями божественного походження. Тому, я гадаю, і здійнявся такий галас, бо карикатура — то образливо.

Чи треба нам зараз звертати увагу на такі тонкощі? В сучасній невеселій ситуації з українофобськими настроями в Україні, які підтримуються на владному рівні, нам, можливо, не завадить ін'єкція ксенофобії. Коли йдеться про підняття національної самосвідомості, може, варто відкласти на потім дипломатичні реверанси, шлях до Європи?

Суддя:

Слово для відповіді надається В. Шкляру.

В. Шкляр, письменник:

Увесь галас, що здійняли довкола мого роману «Чорний ворон», — відбувається через ідеологічні акценти. Роман має свій художній рівень, має величезний резонанс у суспільстві. Те, що у творі непривабливо показана московська навала, — закономірність: її не могли в той час сприймати нормально. Це була орда, яка грабувала, вбивала, гвалтувала. У якому привабливому світлі, та ще й через призму сприймання тодішніх людей, я міг показувати тих загарбників? У тій орді були і росіяни, й башкири, і китайці, й латиші — усілякі найманці, які сунули в Україну з оголошеним дозволом самопостачання. А це означало грабунок, насилля, гвалтування, масові розстріли... Зрештою, такими вони й були в народній уяві. Але багатьом уже втовкмачено в голови образи «благородних, стійких комісарів», і ці критики хочуть такої літератури, щоб там було потрошку і вашим, і нашим. То тільки Булгакову можна показувати брудних пикатих хохлів, а нам — ні, ми мусимо бути толерантними, щоб, не дай Боже, когось не образити? Якщо хтось хоче побачити красивих загарбників, то хай читає Фурманова.

Я не погрішив супроти правди ніде, просто намагався передати атмосферу і колорит того часу. За кожним моїм епізодом стоїть документ.

Звичайно, й українці були і червоні, і білі, було серед них багато зрадників. Це є і в романі. Але ж мої симпатії не на їхньому боці. Я писав про тих, хто до кінця залишився вірним холодноярському гаслу «Воля України або смерть». Це були козаки з особливого тіста.

Своїм романом, над яким працював 13 років, я відкинув ще один міф про так звану громадянську війну. Українці не починали ту боротьбу самі між собою. Було проголошено Українську Народну Республіку. На неї пішла війною Росія. Отже, ця війна була українсько-російська. Це була наша національно-визвольна війна. Інколи, щоб згладити гострі кути, навіть сучасні історики наголошують, що то була боротьба проти більшовицької Росії.

Суддя:

Оголошує вирок суду.

Домашнє завдання: написати відгук на роман В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон».

Використані й цитовані джерела:

Інтерв'ю з В. Шклярем:

http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/27486/Vasyl_Shklar_1920ti_roky_to_bula_ukrajinskorosijska_vijna

<http://www.unian.net/rus/news/news-424210.html>

Інтерв'ю з Г. Герман:

<http://www.litgazeta.com.ua/node/1602>

«Грядет час воронов, или Открытое письмо нардепу Елене Бондаренко, которая решила, что роман украинского прозаика Василя Шкляра «не представляет никакой литературной ценности»:

<http://www.studgazeta.com.ua/articles/gryadet-chas-voronov-ili-otkrytoe-pismo-nardepu-elene-bondarenko-kotoraya-reshila-chno-roma>

Українофоби проти Василя Шкляра на передачі “Велика політика”:

http://www.youtube.com/watch?v=Is1fxXSUrHo&feature=player_embedded

http://lb.ua/news/2011/03/05/87098_Farion_ugrozhaet_Bondarenko_zakri.html

Форум «Української правди»:

<http://forum.pravda.com.ua/read.php?2,210152854,210154857>

Про роман у періодичних виданнях:

«Українська правда»

<http://life.pravda.com.ua/culture/2011/02/28/73842/>

«Кореспондент»

<http://korrespondent.net/showbiz/1192107-vasil-shklyar-moj-roman-chernyj-voron-ne-antirossijskij>

Відгуки про твір:

<http://pani-grunia.livejournal.com/310104.html>

http://life.pravda.com.ua/columns/2011/03/9/74552/view_print/

<http://www.studgazeta.com.ua/articles/u-chomu-sila-romanu-vasilya-shklyara-“chornii-voron»>

<http://life.pravda.com.ua/columns/2011/03/9/74552/>